

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.23.1.155-175>

Marko Marinčič

Latinska *res publica litterarum* pod avspiciji božanskega Homerja: Enij, Petrarka in druge pesniške investiture

Prispevek bo govoril o štirih prelomnih točkah v latinski recepciji Homerja. Natančneje: o štirih »pesniških posvetitvah«¹, ki jih protagonisti sami prikazujejo kot liminalne in epohalne.² Preden se jim posvetim pogloblje, naj zgolj bežno nakažem, v čem vidim kontinuiteto literarnega toposa, ki sem ga provizorično opisal v naslovu. Vsi štirje obravnavani avtorji, zlasti Enij in Petrarka, za njima pa tudi Andreas Divus in Ezra Pound, si avtoriteto »kralja pesnikov« prilaščajo v imenu zahodne, »latinske« tradicije. Od Enija naprej je nepogrešljiva sestavina toposa tudi sanjsko ali nekromantsko srečanje s Homerjevo »senco«. Vselej je sam Homer tisti, ki neposredno »vodi« ali posredno narekuje obred pesniške investiture. Enij, avtor prvega latinskega zgodovinskega epa v heksametrih, je v uvodnem prizoru svojih *Analov* poročal, kako mu je Homerjeva prikazen v sanjah prinesla veselo vest, da se je njegova, Homerjeva duša po smrti naselila v telesu nekega pava in nazadnje po dolgih stoletjih v njem samem, Eniju. Enij je osebni prestiž, ki si ga je lastil kot latinsko pišoča reinkarnacija Homerja, povsem očitno povezoval s politično avtoriteto rimske države. Prav v njegovem času

-
- 1 Klasično delo o pesniških posvetitvah v antični poeziji je Kambylis, *Die Dichterweihe und ihre Symbolik*.
 - 2 Tej temi je posvečena vplivna (in kontroverzna) knjiga Blumenberg, *Aspekte der Epochenschwelle*. Blumenberg je govoril o mejnikih med kulturnozgodovinskimi/duhovnozgodovinskimi epohami, ki se kažejo šele retrospektivno in npr. zgodovinarju narekujejo členitev historiografska dela po poglavjih. Ne gre za ostre kronološke črte, temveč za obdobja prehoda. Blumenberg se dobro zaveda, da je prazna stran, ki jo zgodovinar vstavi v svoje delo, najbolj negotovi del tovrstnega pisanja. Zato najbrž ni naključje, da se vzorčno posveti ravno Nikolaju Kuzanskemu in Giordanu Brunu, dvema osebnostma, ki ju je težko podrediti shematizmom duhovnozgodovinskega pristopa. – V našem primeru ne gre za prepoznavanje »stvarnih« mejnikov, temveč za eksplicitne avtorske geste: vsi štirje obravnavani avtorji izražajo jasen namen, da bi v zgodovini literature ustvarjali »epohalne« prelomnice.

je potekalo formalno včlenjevanje »grškega« Vzhoda v nastajajoči imperij: Rim se je začel vsaj v obrisih kazati kot središče svetovne oblasti.

Poldrugo tisočletje pozneje se po Enijevevemu zgledu Petrarca loti podobne *translatio imperii*.³ Ta sicer nima tako konkretnih političnih razsežnosti, vendar je v simbolnem smislu celo smelejša. Pomeni utemeljitev (neo-)latinske *res publica litterarum* na ogrodju že davno propadle rimske države. Nagrada za *Afriko*, prvi novodobni ep v klasičnem vergilijevskem slogu, je venčanje njegovega avtorja na Kapitolu. Ta (zgodovinski) dogodek v 9. spevu *Afrike* sam Homer prerokuje Eniju. Enij je znal grško in je sporočilo lahko prenesel v latinsko govoreči svet. Petrarca, ki se mu sicer nikdar ni uresničila želja, da bi Homerja »srečal« v njegovem jeziku, s svojo imperialistično gesto vendarle započenja renesančni projekt, ki bo temeljil na obujanju grško-rimske antike.

Kako se v zgodovino tega toposa umeščata Andreas Divus, avtor prvega tiskanega prevoda Homerjevih pesnitev, in Ezra Pound, eden od očetov modernizma, bo mogoče pokazati šele v nadaljevanju. Najprej Enij in Petrarca.

V okviru tega prispevka je Enij predvsem iznajditelj toposa;⁴ sodobne filološke razprave o uvodnem prizoru *Analov* ne bom povzemal, saj je ta prizor že Petrarca poznal predvsem posredno, prek Cicerona in Lukrecija. V uvodnem delu želim predvsem zbrati glavna besedila, na katera se navezuje Petrarca v 9. knjigi *Afrike*. To so še danes poglobilni viri za rekonstrukcijo uvodnega dela Enijeve pesnitve.

Vsebinsko Enijevega *Somnium* najnatančneje povzema Lukrecij v prvi knjigi svoje *De rerum natura* (112–26):

ignoratur enim quae sit natura animai,
 nata sit an contra nascentibus insinuetur
 et simul intereat nobiscum morte dirempta
 an tenebras Orci uisat uastasque lacunas
 an pecudes alias diuinitus insinuet se,
 Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
 detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
 per gentis Italas hominum quae clara clueret;
 etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
 Ennius aeternis exponit uersibus edens,
 quo *neque* permaneant *animae neque corpora* nostra,
 sed quaedam *simulacra* modis pallentia miris;
od tam sibi exortam semper florentis Homeri

3 Politični simboliki tega dogodka in njegove literarne upodobitve v *Afriki* sem se v drugem kontekstu posvetil že v članku »Pesniška samoposvetitev«.

4 Med avtorji zunaj epske zvrsti, ki reinvecijo žanra predstavljajo kot posledico metafizične izkušnje, je treba vsekakor vsaj omeniti tudi Kalimaha z njegovim »od mrtvih vstalim Hiponak-som« v prvi pesmi *Jambov*, pa tudi samega Enija z njegovim *Epiharmom*.

commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.

Neznano je namreč, kakšna je narava duše: ali se rodi, ali se v nas vseli ob rojstvu in ob smrti propade skupaj z nami, ali obišče temine Orka in njegova širna brezna, ali pa se po božjem posredovanju naseli v druge živali, kot je pel naš Enij, ki je prvi z očarljivega Helikona prinesel vekovečno zeleneči venec; ta je potem zaslovel med vsemi italjskimi ljudstvi. Vendar Enij v svojih večnih stihih razlaga, da ob tem obstajajo tudi pokrajine Aheronta, kjer še naprej prebivajo *ne duše ne telesa*, temveč nekakšne odslikave, ki na čudežne načine prebledevajo; *od tam*, pravi, se je k njemu dvignila podoba vedno cvetočega Homerja, začela izliviati slane solze in v besedah razgrinjati naravo sveta.

V uvodnem prizoru Enijeve pesnitve se je torej Homer prikazal Eniju, se pred njim razjokal in mu razodel »naravo sveta«. Homer se je v tem kozmološkem »predavanju« očitno posebej posvetil razmnoževanju ptic:

oua parire solet genus pennis condecoratum
non animam: [et] post inde uenit diuinitus pullis
ipsa anima (fr. 8 Sk.)

Perjedični živalski rod vselej rojeva samo jajca, ne pa duš. Šele pozneje se po božjem posredovanju v mladiče naseli tudi duša.

Razlog za ta specializirani poudarek je očitno: Enij je hotel skozi Homerjeva usta »znanstveno« utemeljiti presenetljivo razkritje o reinkarnacijah Homerjeve duše najprej v pavu (*memini me fieri pauom*, fr. 11 Sk.), nato v Eniju samem.

Enij se je kot pesnik-filozof gotovo dobro zavedal racionalističnih pomislekov, ki jih bo zbudilo njegovo »pohomerjenje« – in sicer ravno zaradi sanjske preobleke, ki jo je dal poročilu o svoji pesniški investituri. Zato se takoj postavlja vprašanje, če je skušal sanjsko doživetje tudi teoretsko utemeljiti kot verodostojno. Več kot verjetno se namreč zdi, da svoje visoke, dobesedno pavje literarne ambicije ni želel izročiti vsesplošnemu posmehu (čeprav ga je *post festum* doletelo ravno to).

Razprava o tem, kako so bile antične konceptualizacije sanj povezane s predstavami o onostranstvu, bi nas vodila predaleč. Vsekakor je jasno, da Enij v tem delu pesnitve spodbija ljudska verovanja, ki sanjske prikazni pokojnih enačijo z odslikavami, »simulakri« (v sodobnih prevodih Homerja so to večinoma »sence«), prebivalci podzemlja (127–35):⁵

5 Tarča Lukrecijeve polemike so večinoma tradicionalne (homerske) in sploh ne nujno specifično rimske predstave o onostranstvu; tudi alegorična interpretacija kaznovanj v tartaru 3.978 isl. temelji na literarnih, se pravi grških upodobitvah. Dodatno ozadje so očitno orfiške katabaze, ki so verovanja o posmrtnih nagradah in kaznih dopolnile z dualistično eshatogijo (duša/telo). Tovrstne nauke o posmrtnem življenju je Lukrecij očitno poznal in so ga nedvomno še posebej iritirali; prim. Marinčič, »Der 'orphanische' Bologna-Papyrus«.

qua propter bene cum superis de rebus habenda
 nobis est ratio, solis lunaequae meatus
 qua fiant ratione, et qua ui quaeque gerantur
 in terris, tunc cum primis ratione sagaci
 unde anima atque animi constet natura uidentium,
 et quae res nobis uigilantibus obuia mentes
 terrificet morbo adfectis somnoque sepultis,
 cernere uti uideamur eos audireque coram,
 morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

Zato je treba raziskati ne le gornji svet, način gibanja Sonca in Lune in sile, ki vladajo dogajanju na zemlji, temveč je treba z umno mislijo razkriti izvor in naravo duše, pa tudi, kaj je tisto, kar nas budne plaši med boleznijo, in kaj pokopane v spanec, ko se nam zdi, da vidimo in slišimo pred sabo njih, ki so umrli in njihove kosti pokriva zemlja.

Enij je očitno poleg telesa in duše provizorično dopustil tudi obstoj tretje oblike posmrtno eksistence: homerski *eidolon*, ki ga Lukrecij prevaja s *simulacrum* in *species*. Odločilna se zdi vezna beseda *unde* (v. 124), ki se ne nanaša nujno le na onostranstvo v najširšem smislu besede, temveč povsem konkretno na bivališče »odsliskav« ali posmrtnih »senc«. Ta kraj *Odiseja* pozna kot δῆμος Ὀνειρων (»ljudstvo/mesto sanj«, *Od.* 24.12); v bližino Hada je lociran ravno zato, ker lahko tako omogoča sanjske obiske umrlih.⁶ Podpičje, ki ga sodobni izdajatelji postavljajo za *miris* (123), po nepotrebem zamegli identifikacijo nočnih prikazni s podzemnimi simulakri; ravno ta identifikacija je v Lukrecijevih očeh ena od korenin kvarnega praznoverja. *Unde* označuje prehod, ki v ljudskih predstavah povezuje podzemlje s sanjsko zavestjo. Prav to je ob mitoloških katabazah najpomembnejša pot komunikacije med dvema svetovoma.

Lukrecij seveda ni priznaval obstoja homerskega Hada.⁷ Toda Enij, četudi pitagorejec, je bil pripravljen pogojno sprejeti tradicionalno, homersko predstavo o podzemlju, saj mu je ta »tehnično« omogočila Homerjev nočni obisk. To je bil najprikladnejši način, da je lahko prišel Homer Eniju neposredno poročati o posmrtnih selitvah svoje lastne duše, zlasti o tisti, ki je Enija povzdignila v reinkarnacijo grškega barda.

6 Temeljna študija na to temo je Brelich, »The Place of Dreams«.

7 O širši problematiki g. zlasti Gigon, »Lukrez und Ennius«, in Pizzani, »Ennio e il destino delle anime«, zlasti 45: »Su questa distinzione – bisogna riconoscerlo – Ennio e Lucrezio presentano, pur se con esiti diversi, una singolare quanto ineludibile coincidenza di posizioni: per entrambi altro è l'anima che dà vita al corpo (e nella quale Lucrezio distingue una componente irrazionale, o anima in senso proprio, ed un animus, sede della razionalità e delle emozioni), al tro è l'immagine di una persona (viva o defunta) che ci capita di vedere in sogno. E in entrambi i casi quell'immagine non è frutto di fantasia – bisogna riconoscere che, per Ennio, vista la sua ἀνάβασις dagli Acherusia templa, ma lo è anche per Lucrezio, la cui stretta adesione al credo epicureo lo porta a ritenere che, non diversamente dalle sensazioni, anche le fantasie e i sogni abbiano come oggetto quei sottilissimi flussi atomici che i corpi materiali emettono continuamente o che si formano spontaneamente nello spazio.«

»Lažna dilema« (pravzaprav trilema), s katero Lukrecij uvaja svojo lastno materialistično teorijo o duši, je tale: 1) duša se po smrti preseli v podzemlje; 2) duša se preseli v druga telesa; 3) obstaja še nekaj tretjega, *eidolon/simulacrum*, ki prebiva v Orku. Možna iztočnica za to trojno izbiro je znano mesto v enajstem spevu *Odiseje*, ko Odisej med svojim nekromantskim srečanjem z umrlimi naleti tudi na Herakla, edinega junaka, ki si ji prislužil apoteozo in se potemtakem med »sencami« sploh ne bi smel pojaviti (601–603):⁸

τὸν δὲ μέτ' εἰσενόησα βίην Ἡρακληείην,
 εἶδωλον· αὐτὸς δὲ μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι
 τέρπεται ἐν θαλίῃς καὶ ἔχει καλλίσφυρον Ἕβην

Nato sem prepoznal Heraklovo silo, njegovo odslikavo; kajti on sam uživa v praznovanjih nesmrtnih bogov in ima za ženo Hebo z lepimi gležnji.

Homerski Herakles je dejansko edini primer tridelnega človeškega »kukurikula« (ki mu na tej točki še manjka tretja sestavina, nesmrtna duša). Simulaker, ki v nasprotju s pričakovanji vegetira v mitološkem Hadu,⁹ pa obenem razkriva konstitutivno vlogo, ki jo ima nekromantski 11. spev, tako imenovana *Nekyia*, v pripovedni zgradbi pesnitve. Herakles, ki se je na Olimp preselil *autós*, torej z vsem bitjem, je moral delec svojega sebstva pustiti v podzemlju že zato, da se je lahko Odisej srečal z največjim junakom prejšnje generacije.¹⁰ Konceptualna aporija se je najbrž porodila iz notranjih potreb pripovedi. Navsezadnje je temeljna *pripovedna funkcija* celotne *Nekyia* v tem, da se lahko protagonist seznanil s tistim delom bližnje preteklosti, ki mu je še skrit, z usodami drugih Ahajcev, živih in mrtvih. Obenem lahko v podzemlju pride v stik tudi z bolj oddaljeno preteklostjo, s Heraklovo in s še starejšimi generacijami.

Po podobni poti, vendar z izrazito zavestjo o svojih literarnih postopkih, si Enij prilasča literarno in kulturno preteklost, ki jo predstavlja in pooseblja Homer. Ni naključje, da ravno tisti Homer, ki je »odkopal« skrivni predor v preteklost, Homerjevi prikazni omogoči potovanje v prihodnost, vse do Enijevega časa.

Enijev *Somnium* je med drugim odločilen zgled za katabazo v šestem spevu Vergilijeve *Eneide*, še posebno za Enejevo srečanje z Anhizom v eliziju. Enejev krvni oče Anhiz neposredno spominja na patriarhalni lik Enijevega Homerja.¹¹ Enijansko ozadje odseva v čustvenosti srečanja, v temi *pietas*, v predstavi o odslíkavi, *imago*, ki se nenehno vrača iz onostranstva (v sanjah?), predvsem pa v kozmični uverturi, s katero Anhiz začne svoj govor.¹²

8 To je splošno priznano; prim. Friedrich, »Ennius-Erklärungen«, 277–78; Skutsch, *The Annals of Quintus Ennius*, 154–55; Pizzani, »Ennio e il destino delle anime«, 67 isl.

9 Ta odlomek satirično smeši Lukijan v pogovoru med Diogenom in Heraklom, *DMort.* 16.

10 Prim. Heubeck in Hoekstra, *A Commentary on Homer's Odyssey*, ad *Od.* 9.601–627.

11 Horacij je to vlogo najbrž prenesel na samega Enija: *Ennius ipse pater numquam nisi potus ad arma / prosiluit dicenda* (*Epist.* 1.19.7–8).

12 Hardie, *Virgil's Aeneid*, 76 isl. (»cosmic setting«).

‘uenisti tandem, tuaque exspectata parenti 687
uicit iter durum pietas? [prim. Enn. fr. 4 Sk. [Homer Eniju]: o pietas animi]
[...]

‘tua me, genitor, tua tristis imago 695
saepius occurrens haec limina tendere adegit [...]
[...]

sic memorans largo fletu simul ora rigabat. 699
[prim. Lucr. 1.125–26: commemorat speciem lacrimas effundere
salsas / coepisse]

ter conatus ibi colo dare bracchia circum;
ter frustra comprehensa manus effugit imago
par leuibus uentis uolucrique simillima somno.
[...]

suscipit Anchises atque ordine singula pandit. 723
[prim. Lucr. 1.126 et *rerum naturam expandere* dictis; Enn. fr. 6 in
8 Sk.)

‘Principio caelum ac terras camposque liquentis [...]’

»Si naposled le prišel? Je tvoja zvestoba, ki sem jo kot oče pričakoval, premagala težko pot? [...]«

»Tvoja, tvoja žalostna podoba, oče, me je s pogostim prikazovanjem gnala, da sem se podal do teh vrat [...]«

[...] Tako je govoril in si z obilnimi solzami zalival obraz. Trikrat sem hotel z rokama objeti njegov vrat, trikrat sem zaman zgrabil; podoba se je vsakič izmaknila, podobna lahnemu vetru ali krilatemu snu.

[...]

Anhiz povzame besedo in *razgrne* vse po vrsti. »Na vsem začetku nebo, zemljo in vodne poljane ...«

Nauk o metempsihozii, ki je v Enijeви prilagojeni različici, če naj verjame-mo Lukreciju, dopuščal obstoj Aheronta,¹³ Vergiliju omogoči, da s procesijo rimskih junakov razširi pogled v prihodnjo rimsko zgodovino, do svojega lastnega časa in celo naprej, onkraj meja časa in prostora (795–97). Že iz zgodovinskih razlogov ni verjetno, da bi že Enij razmišljal o imperiju metafizičnih razsežnosti, *imperium sine fine*, ko pa v njegovem času niti matična Grčija ni bila formalno včlenjena v rimsko državo.¹⁴ Če odmislimo biografsko vprašanje o iskrenosti Enijeviskih pitagorejskih verovanj in prepričanj, je metaforično sporočilo preselitve Homerjeve duše prek pavjega telesa v Enijevo telo na dlani:

13 Morda celo kot vmesna postaja med dvema zaporednima reinkarnacijama; vprašanje ostaja odprto; prim. Pizzani, »Ennio e il destino delle anime«, 49 isl.

14 Hardie, *The Epic Successors of Virgil*, 103 isl., zlasti 104: »For Virgil what Ennius narrates is unfinished business; it is his job to through the medium of his legendary epic to map out the succesful conclusion of the annals of Rome with the return of the Golden Age under Augustus.«

to, kar se je utelesilo v »novem telesu« rimske zgodovinske pesnitve, je prav duh homerskih pesnitev in njihova kulturna veljava. Rimska zgodovina in latinščina kot jezik novega zgodovinskega epa sta nova materialna »inkarnacija«, ki zdaj uteleša tudi avtoriteto homerskih pesnitev. Toda doseg imperialistične geste, ki si jo dovoli novi rimski Homer, je pretežno omejen na literarno *aemulatio* in na prisvajanje Homerja kot kulturne avtoritete.

Eshatološki imperializem šestega speva *Eneide* je bil odločilen zgled za religiozni univerzalizem Dantejeve *Božanske komedije* in številnih renesančnih epov. Kljub temu ni smiselno, da bi ta poznejši razvoj vzvratno projicirali v Enijeve *Anale*. Pa tudi ne v Petrarkovo *Afriko*. Sporočilo Petrarkove pesnitve je patriotsko, in nuce nacionalistično,¹⁵ vendar je idealizirana podoba rimske republike, ki jo Petrarca izgraja v *Afriki* in v zbirki življenjepisov *De viris illustribus*, paradigmatična predvsem v moralnem smislu: Scipion je vrhovni zgled rimske in »neoromanske« virtus.¹⁶ Tudi obred Petrarkovega venčanja na Kapitolu (1341)¹⁷ je ob vsej imperialistični simboliki (*in hac eadem urbe Roma – omnium arce terrarum*, *ut ait Cicero – in hoc ipso Capitolio Romano*) Petrarko inavguriral predvsem kot »kulturno« in v manjši meri kot politično avtoriteto. *Res publica*, ki ji želi Petrarca načelovati, je predvsem ponovno obujena *res publica litterarum*.¹⁸

V *Afriki* postane Enij literarna oseba, Petrarkov *alter ego* (Petrarka je dobesedno *Ennius alter*, 2.443).¹⁹ V zadnji knjigi nedokončane pesnitve se skupaj z Enijem in Scipionom najdemo na krovu ladje, ki ju po zmagi pri Zami pelje domov. Na koncu dolgega pogovora Enij Scipionu poroča, kako se mu je kot udeležencu druge punske vojne prikazal Homer in mu prerokoval ep, ki ga pravkar beremo – *Afriko* –, in Petrarkovo venčanje na Kapitolu.

S stališča fabule in zasedbe vlog je temeljni zgled Petrarkove epizode vsekakor Ciceronov *Somnium Scipionis* (k temu se vrnem v nadaljevanju).

15 Vsekakor pretirano pa o tem Visser, *Antike und Christentum*, 378: »Petrarca wollte anhand eines begrenzten historischen Themas, das für ihn exemplarischen Charakter hatte [...], die Ursachen für die römische Größe aufzeigen, die er vor der Folie seiner eigenen Zeit machtpolitisch-nationalistisch definierte.«

16 Cf. Bernardo, *Petrarch, Scipio and the Africa*, 21 isl.

17 Gl. zlasti Wilkins, »The Coronation of Petrarch«, in Huss in Regn, »Petrarcas Rom«.

18 »Revolucija« Cole di Rienza, ki jo je Petrarca podprl (1347), je poznejša od tega dogodka; gl. tudi spodaj.

19 Za Schaffenratha, »Petrarca in Africa«, 54 isl., je Enij kar Petrarkov alegorični avtoportret. Različni liki, ki nastopajo v *Afriki* (Scipion starejši, Enij, Homer, poosebljeni Rim) različno vrednotijo Enija (in tudi samega Petrarko); o tem Visser, *Antike und Christentum*, 131 isl. Scipion v zvezi z Enijem omenja *durum modulamen in rudes Musae* (2.445); po Leljevi oceni je Enij *rusticus* (4.38). Suerbaum, »Ennius bei Petrarca«, 339 isl., zlasti 344, to negativno oceno pripisuje antični tradiciji (prim. Ov. *Tr.* 2. 424: *Ennius ingenio maximus, arte rudis*); bolj Murphy, *The Gift of Immortality*, 107: »Petrarca's negative judgment of Ennius can be attributed partly to his sense of competition with a forerunner.«

Strukturni zgled pa je šesta knjiga Vergilijeve *Eneide* s preroškim katalogom Rimljanov. Vergilijev Anhiz svoje kozmološko »predavanje« razvije v preokbo nove zlate dobe pod Avgustom in imperija

extra anni solisque uias. Pri Petraraku je politični vidik imperija v ozadju; prerokba, položena v usta kralju poetov, je predvsem priložnost za pesnikovo lastno avtopromocijo. V Petrarкови priredbi Enejeve katabaze Enij v daljavi opazi mladeniča, ozaljšanega z lovrom, in Homer ga takoj prepozna: to je *Franciscus*, avtor pesnitve, ki jo beremo tisoč štiristo let po Eniju in dve tisočletji po Homerju:

Africa 9

Hic ego – nam longe clausa sub valle sedentem 216 [prim. Verg. *Aen.* 6.703–704: Interea uidet Aeneas in ualle reducta / seclusum nemus ...]
 Aspexi iuvenem – ‘Dux o carissime, quisnam est,
 Quem video teneras inter consistere lauros
 Et viridante comas meditantem incingere ramo?
 [...]’

[...]
 ‘Non falleris’ inquit: 221 [prim. Verg. *Aen.* 6.791–97:
 ‘Agnosco iuvenem sera de gente nepotum,
 Quem regio Italie, quemve *ultima* proferet *etas*.
 Hunc tibi Tusca dabit latis Florentia muris
 Romulea radice oriens, urbs inclita quondam,
 Nunc nichil.
hic uir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, diui genus, aurea condet
saecula qui rursus Latio regnata per arua
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium; iacet extra sidera tellus,
extra anni solisque uias, ubi caelifer Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptum.]

[...]
 Ille diu profugas *revocabit* carmine Musas 229 [prim. Verg. *Georg.* 3.8–11:
 Tempus in extremum, *veteresque Elicone Sorores*
Restituet [...] temptanda uia est, qua me quoque possim
 tollere humo uictorque uirum uolitare per ora.
 primus ego in patriam mecum, modo uita
 supersit,
Aonio rediens deducam uertice Musas.]

[...]
 titulusque poematis illi 235 [cf. Lucr. 1.117–18:
 AFRICA. Quin etiam ingenii fiducia quanta,
 quantus aget laudum stimulus! seroque triumpho
 Hic tandem ascendet Capitolia uestra, nec ipsum
 Mundus iners studiisque aliis tunc ebria turba
 Terrebit quin insigni *florentia* lauro
 Tempora descendens referat comitante Senatu. [...]’
 Ennius ut noster cecinit qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam.]

Tedaj sem v daljavi opazil mladeniča, ki je sedel v ogradi doline,²⁰ in rekel: »Ljubljeni vodnik, kdo je ta, ki ga vidim med nežnimi lovori, ko si ravno okrašuje

20 Namig na Vaucluse v Provansi, kjer je Petrarca začel pisati svojo pesnitev.

lase z zelenečim listjem? [...] »Ne motiš se,« odvrne, »prepoznal sem mladeniča, rojenega iz poznih pokolenj, ki nam ga bo italijanska dežela dala v poslednji dobi. Dala ti ga bo etruščanska Florenca, obdana s širokim obzidjem, dedinja samega Romula, nekdanj slavno mesto, zdaj prazna ničla. [...] On bo na koncu časov priklical Muze nazaj iz dolgega izgnanstva in starodavne sestre spet ustoličil na Helikonu. [...] Njegovo ime bo Francesco [...], naslov pesnitve pa *AFRIKA*. Talent mu bo vlival veliko samozavest, hvala ga bo poganjala naprej. Četudi pozno, se bo nazadnje vzel na vaš Kapitol; brezvoljna množica, pijana drugačnih stremeljenj, ga ne bo odvrnila, da se ne bi v spremstvu senata spustil z griča s cvetočim lovorom okrog sencà [...]«

Mise en abîme: lovorov venec je bil Petrarku namenjen kot nagrada za delo, ki ga pravkar beremo. Homerjeva prerokba je *augurium ex eventu* kapitolinskega obreda. A ne le to. Enij, Petrarkov temeljni zgled, se v antičnih virih pred Klavdijanom nikdar ne omenja v vlogi zmagoslavnega pesniškega lavrata, kot *poeta laureatus et triumphans* (9.400 isl.).²¹ Petrarka se je v upodobitvi Enijevega venčanja vsekakor lahko skliceval na Klavdijana, vendar je ta dokumentarna opora obrobne pomena. V resnici je avtor *Afrike* Enijevo biografijo prilagodil svoji lastni – in s tem ustvaril zgodovinski prazgled za svoj lastni kapitolinski triumf.

Najbolj pa bije v oči naslednja okoliščina. *Afrika* je začela nastajati v letih 1338–39; leta 1341, na »avdiciji« pred venčanjem, je lahko Petrarka kralju Robertu prebiral kvečjemu prvi dve knjigi; deveta, ki venčanje *ex eventu* prerokuje, je nastala precej pozneje. Dosežka, ki ga nagrada predvideva in terja, v času obreda še *ni bilo*. Še več: čeprav 9. knjiga s svojo metaliterarno vsebino predstavlja organski zaključek, je jedro pesnitve ostalo nedokončano. *Mise en abîme* s Homerjevo prerokbo je torej v vseh pogledih okrnjena. Vzpon na Kapitol iz poznejše perspektive učinkuje šepavo. Vendar prav v tem zvesto odseva Petrarkov ustvarjalni značaj, ki je bil vselej razpet med totalizirajočimi stremeljenji in anarhičnim refleksom. Te razpetosti se avtor, kot je splošno znano, ni le zavedal, temveč jo je pogosto tematiziral kot novo obliko intelektualne in literarne subjektivnosti; *locus classicus* je naslednji odsek *Vzpona na Mont Ventoux*:

et frater compendiaria quidem via per ipsius iuga montis ad altiora tendebat; ego mollior ad ima vergebam, revocantique et iter rectius designanti respondebam sperare me alterius lateris faciliorem aditum, nec horrere longiorem viam per quam planius incederem. Hanc excusationem ignaviae praetendebam, aliisque

21 Poleg dobesedno razumljenega Lukrecija, 1.118 (gl. zgoraj), je bil Petrarku poglobitni vir najbrž ravno Klavdijan *Carm.* 23 (= *De consulatu Stilichonis*, lib. 3, praef.), 1–24. Prim. Suerbaum, »Ennius bei Petrarca«, 316 isl.; »*Poeta laureatus et triumphans*«, 311 isl. Waszink, »The Proem of the *Annales* of Ennius«, 232–33, brez konkretne opore v besedilu ugiba o uvodnem prizoru *Analov*, v katerem naj bi Muze Enija posvetile v pesnika.

iam excelsa tenentibus, per valles errabam, cum nihilo mitior aliunde pateret accessus, sed et via cresceret et inutilis labor ingravesceret.

Interea, cum iam taedio confectum perplexi pigeret erroris, penitus alta petere disposui, cumque operientem fratrem et longo refectum accubitu fessus et anxius attigissem, aliquandiu aequis passibus incessimus. Vixdum collem illum reliqueramus, et ecce prioris anfractus oblitus, iterum ad inferiora deicior, atque iterum peragratis vallibus dum viarum facilem longitudinem sector, in longam difficultatem incido. Differebam nempe ascendendi molestiam, sed ingenio humanae rerum natura non tollitur, nec fieri potest ut corporeum aliquid ad alta descendendo perveniat. (9–11)

Moj brat je medtem skušal doseči vrh po krajši poti, čez sam gorski greben. Jaz, ki sem bil šibkejši, sem se nagibal proti dolini in bratu, ki me je klical nazaj in mi kazal primernejšo pot, odgovarjal, da se na drugi strani nadejam lažjega dostopa in da me ni strah daljše poti, po kateri bom lahko nadaljeval z manj truda. S takšnim opravičilom sem skušal prikriti svojo lenobo in ko so ostali že dosegli vrh, sem sam taval po dolinah, kjer nisem našel nobenega lažjega dostopa. Pot je postajala vse daljša in daljša, napor pa po nepotrebnem vse hujši.

Ko sem bil že izčrpan od naveličanosti in slabe volje, ker sem naredil tako nerazumno napako, sem se odločil, da se podam naravnost proti vrhu. Ko sem utrujen in nemiren dohitel čakajočega brata, ki je bil po dolgem počitku ves čil, sva nekaj časa nadaljevala z enakim tempom. Komaj sva zapustila tisto vzpetino in glej, že sem pozabil na svoj nedavni ovinek, se znova pustil zvabiti v nižje predele in ko sem znova prepešal doline, da bi našel daljšo in manj zahtevno pot, sem se znašel v velikih težavah. Jasno je, da sem odlagal nadležni vzpon, toda človeški duh pač ne more spremeniti narave stvari, s spuščanjem v nižave pa bitje iz mesa in krvi ne more doseči višav. (prev. T. Potočnik)

Vrnimo se h kulturnopolitični razsežnosti Petrarkove samoupodobitve v *Afriki*. Vergilij si je novo zlato dobo zamislil kot metafizično idealiteto, ki naj bo dosežena že v času Avgustove vladavine, vendar predvsem v smislu panegirične hiperbole; gre za utopično vizijo, ki presega delo *sámo*. Nasprotno je boljša prihodnost (*meliora ... secula*), o kateri Petrarka spregovori v sklepni apostrofi na svoje lastno delo, skoraj v celoti odvisna od prihodnjega uspeha tega dela.²²

22 9.453 isl.: *At tibi fortassis, si – quod mens sperat et optat – / Es post me victura diu, meliora supersunt / Secula ... / ... Poterunt discussis forte tenebris / Ad purum priscumque iubar remeare nepotes. / Tunc Elicona nova revirentem stirpe videbis, / Tunc lauros frondere sacras ...* Petrarka po zgledu Stacijeve *Tebaide* na koncu nagovori svojo pesnitev, vendar drži ponižnega sledništva, s katero je rimski epik inavguriral »poetiko zatona« (»poetics of decline«; Hinds, *Allusion and Intertext*, 83 isl.) in ki je pozneje inspirirala Dantejevo krščansko podobo o Staciju (literatura o tem pri Marinčič, »Grška mitologija pri Staciju«). Petrarka to podobo obrne v njeno nasprotje, v izraz samozavestnega ponosa. Vrača se sicer k Vergilijevi prerokbi zlate dobe pod Avgustom, vendar sam epohalni prelom pogojuje z uspehom *Afriki*. Gre za očiten primer proto-renesančnega *amor sui* v duhu sklepnega verza Ovidijevih *Metamorfóz*: *siquid habent ueri uatum praesagia, uivam* (ta verz pa je spet odmev Enijevega epigrama 2.2 V.: *uolito uiuos per ora uirum*, ki ga je Vergilij parafrziral v *Georgikah* 3,8–11 – torej v odlomku, ki je bil odločilna iztočnica za Petrarkovo idejo o lastnem venčanju; gl. zgoraj).

Vergilij ostaja temeljni zgled *Afrike*, vendar bolj na ravni literarnega izraza²³ kot v razumevanju sveta in zgodovine.²⁴ Nejasno ostaja, zakaj je Vergilij kot politična oz. idejna avtoriteta postal skoraj odveč. Morda zato, ker je Petrarka dajal prednost zgodovinskim snovem?²⁵ Morda tudi zaradi prikritega rivalstva?²⁶ V Petrarkovi različici sredozemske zgodovine se druga punska vojna kaže kot skoraj edini res pomemben dogodek med Homerjem in inavguracijo novega *princeps rei publicae litterarum* na Kapitolu. Poleg tega Petrarka ni mogel poznati Silijevega epa *Punica* (Poggio Bracciolini je rokopis odkril šele leta 1417),²⁷ zato se mu je druga punska vojna kazala kot *blanc*, ki ga je treba zapolniti. Še eno razlago za naslonitev na Enija pa lahko najdemo v Petrarkovem občudovanju do utopičnih projektov »tribuna« Cole di Rienza, kateremu se je ponudil celo kot portavoce in kronist (torej njegov »Enij«):²⁸ rimska *virtus*, ki je obenem sorodna in tuja krščanski kreposti, je po svojem bistvu republikanska, Scipion Afričan pa je v tem smislu njeno idealno utelešenje.²⁹ Kakorkoli, vrnitev k Eniju se ujema s Petrarkovo ambicijo, da bi dal svojemu delu epohalne razsežnosti, in sicer v duhu Enijeve rimske (in »protorenesančne«) literarne samozavesti: *uolito uiuos per ora uirum*.

Še en indic take drže se skriva v uporabi Ciceronovega *Somnium Scipionis* kot temeljnega fabulativnega izhodišča. Cicero je namreč svoja sporočila o najboljši obliki državne ureditve vgradil v sanjsko »razodetje«, ki pa ga je uvedel z racionalističnim pomislekom: prikazovanja umrlih v sanjah je namreč interpretiral kot povsem psihološki učinek »ostankov dneva« (*Rep.* 6.10):

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me et de via fessum, et

-
- 23 Prim. npr. Elwert, »Vergil und Petrarca«; Blänsdorf, »Petrarcas lateinische und italienische Dichtung«; Seagraves, *The Influence of Vergil*, 1976.
- 24 Klecker, »Vergilimitation und christliche Geschichtsdeutung in Petrarca's Africa«, kljub obetavnemu naslovu pokaže prav to.
- 25 *Afr.* 9.97–100 [Enij]: *Quicquid labor historiarum est / Quicquid virtutum cultus documentaque vite, / Nature studium quicquid, licuisse poetis / Crede*.
- 26 Brownlee, »Power Plays«, 471: »Petrarch excludes explicit mention of Dante as an authorizing presence or model in the narrative epic category. In his *Africa*, the powerful, authorizing literary genealogy into which Petrarca-poet places himself is exclusively 'classical': Homer to Ennius to Petrarch—in the empowering fable of epic authorization through *translatio studii*, by which Petrarch is presented as a Latin *auctor*. [...] Rather than making Virgilio into a character in his epic, Petrarch, in effect, *becomes* Virgilio himself, composing the *Africa* in Latin dactylic hexameters.«
- 27 O »nemogočem« razmerju med Petrarko in Silijem Italikom Suerbaum, »Ennius bei Petrarca«, 309–11; Martellotti, »Petrarca e Silio Italico«; več literature Visser, *Antike und Christentum*, 8, op. 35.
- 28 *Epist. var.* 38. Edino pismo Petrarkovih *Res familiares*, posvečeno Coli (7.7), se začne s citatom iz Ciceronovega *Somnium Scipionis*: *quis est, qui complet aures, tantus et tam dulcis sonus?*
- 29 O zlivanju poganskih in krščanskih vrednot v liku Scipiona Visser, *Antike und Christentum, passim*.

qui ad multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti; fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant *aliquid* in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se ostendit ea *forma*, quae mihi ex *imagine* eius quam ex *ipso* erat notior ...

Potem ko so nam izrekli dobrodošlico s sijajno gostijo, smo pozno v noč nadaljevali s pogovorom; starec vtem ni govoril o ničemer drugem kot o Afričanu in se ni spominjal le vseh njegovih podvigov, ampak tudi njegovih besed. Ko smo se nato odpravili spat, sem potonil v globlje spanje kot običajno, saj sem bil izmučen od potovanja in od bedenja, ki se je bilo zavleklo dolgo v noč. Tedaj se mi je prikazal Afričan, takšen, kakršnega sem poznal bolj po *portretu*³⁰ kot iz osebne izkušnje (mislim, da se je to vsekakor zgodilo zato, ker smo se bili pogovarjali o njem; pogosto se namreč dogaja, da naše misli in razgovori med spanjem rodijo doživetje, podobno tistemu, ki ga Enij omenja v zvezi s Homerjem, o katerem je očitno v budnem stanju imel navado zelo pogosto razmišljati in razpravljati). (Prev. B. Zlobec Del Vecchio)

Petrarka, ki mu (morda tudi zaradi njegovih verskih prepričanj³¹) ni bližu Enijev nauk o preseljevanju duš, se na tej točki pridruži Ciceronovemu racionalizmu:

Milibus ex tantis unus michi summus Homerus
Unus habet quod suspiciam, quod mirer amemque.
Ille michi e celo veniens tam sepe videtur ... (*Africa* 9.144–46)

Med tisoči ima Homer edini nekaj, kar moram spoštovati, občudovati in ljubiti. Zelo pogosto se mi prikaže, kot da prihaja z neba ...

Po drugi strani prikazen, ki jo opisuje Petrarkov Enij, ni sanjska, temveč *prava vizija*:

Denique quicquid agens, nullo discrimine secum
Sopitus vigilansque fui, noctemque diemque.
Hic michi nunc etiam dubii sub tempore belli
Affuit in somnis. Quis somnum dixerit illum?
Pervigil astabam. (156–60)

30 Mišljene so *imagines maiorum*, maske, ki so jih aristokratske družine hranile v atriju in jih ob smrti pomembnih članov rodbine uporabile v pogrebnem sprevedu. Vendar je tudi namig na ta običaj del racionalistične relativizacije verovanj o prikazovanju simulakrov iz podzemlja, s katerimi je na svoj način polemiziral že Lukrecij.

31 Suerbaum, »Ennius bei Petrarca«, 330.

Z njim (tj. s Homerjem) sem bil, karkoli sem počel, v spanju in buden, noč in dan. Tudi tokrat, v dvoreznem vojnem času, se mi je prikazal v sanjah. Ampak kako naj kdo temu reče sanje? Bil sem več kot buden.

Že pred tem pa je Petrarka sledil tradicionalnemu vzorcu Homerjevega sanjskega prikazovanja, ko je – v kontekstu literarne fikcije – skoraj dobesedno povzel reakcijo Vergilijevega Eneja na prikazen Hektorja; tokrat govori sam Homer:

Aspice qualis erat quondam dum vixit Homerus.
Huc ego vix tandem reserato carcere Ditis
Emersi ... (175–77)

Glej, kakšen je bil Homer, ko je bil še živ! Ko se je odprla Plutonova ječa, sem se lahko končno dvignil sem gor.

To je očitna variacija znamenitih besed, ki jih Vergilijev Enej izreče, ko se mu na begu iz goreče Troje prikaže izmaličeni Hektor:

ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore ... (*Aen.* 2.274–75)

Gorje mi, kakšen je bil, kako spremenjen od tistega Hektorja ...

Servij *ad loc.* doda: *Ennii uersus* (*Ann. inc. sed.* 442 Sk.). Nadvse privlačna je misel, da so besede, ki jih Servij pripisuje Eniju, pripadale kar uvodnemu prizoru *Analov*³² – bodisi kot del Homerjevega lastnega govora (kot pri Petrarki) bodisi kot Enijeva reakcija na prikazen. Petrarka je Servijev komentar poznal; Servij nenazadnje nastopa kot vrhovna interpretativna avtoriteta na ilustraciji, ki jo je Simone Martini izdelal za Petrarkovo kopijo Vergilijevih pesnitev. Vendar je to sovpadanje morda tudi naključno. Vsekakor drži naslednje. Petrarka se sicer navezuje na tradicionalni epski vzorec sanjskega simulakra, ki mu je sledil tudi Vergilij, vendar se ne odreče Ciceronovi racionalistični skepsi glede pojavljanja umrlih v sanjah živih. Še več, antični topos korenito preoblikuje, ko Eniju samemu položi v usta naslednjo interpretacijo »srečanja« s Homerjem:

Qui licet ante novos reges et tempora Rome
Floruerit, tamen hoc in tempus mente reduxi
Presentemque animo ficta sub ymagine feci. (149–51)

32 Skutsch, *The Annals of Quintus Ennius*, 154: »the Ennian words [...] may or may not belong to this context.«

Čeprav je svoj vrh dosegel pred novimi kralji in pred rimskimi časi, sem ga v mislih prenesel v ta čas in ga v izmišljeni podobi napravil, kot da je tu.

To, kar je Petrarkov Enij *ubesedil*, je lahko sanjska iluzija³³ ali nočna vizija³⁴ – negotovost je bržkone hotena. Vendar gre v obeh primerih za fikcijo, za Enijevo avtorsko domisljico. Petrarkov Enij si pred Scipionovimi in bralčevimi očmi izmišlja literarne vizije.

Kaj malo je ostalo od teorije o simulakru, od preseljevanja duš in od poganškega Hada. Pomen te demistifikacije je jasen: Petrarkov Enij se ne prepušča več »pitagorejskim snom«, iz katerih se je norčeval že Horacij (*somnia Pythagorea*, *Epist.* 2.1.52), temveč je Petrarkov *alter ego* kot avtor, ki ustvarja literaturo – četudi na zgodovinske teme. Homer in Enij sta zdaj literarna lika. Homerski simulaker je izgubil celo vlogo »spiritističnega« medija, ki omogoča komunikacijo s preteklostjo in uvid v »naravo sveta«. Izgubiti jo je moral zato, ker sta zdaj tudi paradigmatična preteklost (Scipion) in svetla prihodnost (nova doba literature, ki jo bo otvorila *Afrika*) podvrženi pesnikovi ustvarjalni volji. Ker je Petrarka Homerjemu govoru zavestno namenil metaliterarno vlogo, najbrž ni pretirano, če Homerjev nastop razumemo kot »simulaker« te volje.

Latinski prevod, ki je bil leta 1537 objavljen pod imenom Koprčana Andreasa Divusa³⁵ je dobesedna parafraza brez umetniških ambicij.³⁶ Posvečena je učencem grščine, ki pri branju Homerja v izvirniku potrebujejo oporo. V tem pogledu ni zelo drugačna od prve parafraze te vrste, ki jo je na Boccacciovo pobudo izdelal Leonzio Pilato. Poleg tega Divusov prevod sploh ni v celoti izvirno delo, saj se naslanja na Leonzia Pilata in na kolektivno tradicijo t. i. »*Versio Latina*«. ³⁷ Drugačna pa je v dveh pomembnih ozirih: gre za prvi latinski prevod (in sploh prvi prevod) Homerja, ki je izšel v tiskani obliki; poleg tega je bil Divusov prevod v nasprotju s tedaj že ustaljeno prakso, ko so latinske parafraze objavljali interlinearno ali vzporedno skupaj z grškim

33 Iluzija zato, ker Petrarkov Enij, ko »pride k zavesti«, sporočilo sanj izrecno relativizira: *Excutor visis, somnusque recessit inanis* (9.287).

34 Suerbaum, »Ennius bei Petrarca«, 304, in Murphy, *The Gift of Immortality*, 112, sta prepričana, da ne gre za sanje, temveč za vizijo.

35 *Homeri ... Ilias, Andrea Diuo Iustinopolitano interprete, ad verbum translata. Herodoti Haliarnassei libellus, Homeri vitam fidelissime continens, Conrado Heresbachio interprete. Cum indice copiosissimo*, Venetiis: apud D. Iacob a Burgofrancho, 1537; *Homeri ... Odyssea, Audrea Divo... interprete, ad verbum translata. Eiusdem Batrachomyomachia... Aldo Manutio interprete. Eiusdem Hymni Deorum 32., Giorgio Dartous Cretense interprete*, Venetiis: apud D. Jacob a Burgofrancho, 1537. Prim. zbornik Pobežin in Štoka, *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*.

36 Prav nič ne preseneča, da Botley, *Latin Translation*, v delu, posvečenem trem »velikim«, Bruniju, Manettiju in Erazmu, Divusa sploh ne omeni.

37 Sowerby, »The Homeric Versio Latina«.

izvirnikom,³⁸ natisnjen v samostojni knjigi. Dotedanji praksi je sicer Divus deloma sledil s tem, ko je razpored strani in vrstic natančno uskladal z »aldino«, izdajo izvirnika iz tiskarne Alda Manuzia. Prevod je bilo mogoče brati vzporedno, a tudi samostojno. Glede na šibko razširjenost znanja grščine je samostojno branje latinskega prevoda celo prevladovalo. To dokazuje veliko število ponatisov. Divus je postal bestseller – tako razširjen, da si je Ezra Pound ob obisku nekega pariškega antikvariata v začetku 20. stoletja čisto po naključju kupil izvod te knjige.

Divus, drugorazredni avtor, znan zgolj po priimku (*Divo* > *Divus*) ali psevdonimu (Divus, »Božanski«), si je lahko božanske časti lastil ravno kot prevajalec »svete knjige poganstva«. Svoje resnično ime (Andrea Divo) ali psevdonim (Andrea Božanski) je bržkone uporabljal kot avtoironičen namig na dejstvo, da prvi tiskani prevod Homerja v resnici ni kaj več kot učni pripomoček.³⁹ Pounda Divusova zgodovinska identiteta ni zanimala; Koprčan ga je privlačil ravno s svojo malodane popolno anonimnostjo.⁴⁰ V Poundovem zasebnem kanonu je Divus skupaj z »ekscentričnim« Propercijem⁴¹ našel mesto kot eden od daljnih praočetov pesniškega modernizma. To čast si je prislužil po pomoti, s šolsko dobesednostjo svojega izdelka.⁴² Vendar Pound ta nesporezum zavestno sprejema in se z njim okorišča:

It takes no more Latin than I have to know that Divus' Latin is not the Latin of Catullus and Ovid; that it is illepidus to chuck Latin nominative participles about in such profusion; that Romans did not use habentes as the Greeks used

38 Botley, »Learning Greek«, 206 isl.

39 Divusov zaščitnik, nekdanj papeški nuncij, nato koprski škof, nazadnje pa vpliven reformacijski propagandist Peter Pavel Vergerij mlajši, je pozneje mentoriral ter politično in finančno spodbudil Trubarjeve prve prevode *Nove zaveze*. Sam sem v članku »Vergerij mlajši in Primož Trubar«, 92–94 (prim tudi »Prvi 'Slovenec uskok'«, 136–37) postavil domnevo, da ima Trubar v mislih Vergerija kot »zaščitnika prevajalcev svetih knjig«, ko o njem zapiše, da je bil »za Bogom prvi in najpomembnejši sprožitelj njegovega prevajalskega dela«. Vzporednica med Divusom in Trubarjem je ravno v tem, da bralca s prevodom vodita *ad fontes*, h grškemu izvirniku – Divus k izviro »poganske Biblije«, Trubar (prek Erazmovega latinskega prevoda) h grški *Novi zavezi*.

40 Pound pri Eliot, *Literary Essays of Ezra Pound*, 259 (prva objava v *The Egoist* 5.8 (1918), 106–108): »In 1911 the Italian savant, Signore E. Teza, published his note, 'Quale fosse la Casata di Andreas Divus Justinopolitanus?' This question I am unable to answer, not do I greatly care by what name Andreas was known in the privacy of his life: Signore Dio, Signore Divino, or even Mijneer van Gott may have served him as patronymic. Sannazaro, author of *De partu Virginis*, and also of the epigram ending *hanc et surgere*, translated himself as *Sanctus Nazarenus*, I am myself known as Signore Sterlina to James Joyce's children, while the phonetic translation of my name into the Japanese tongue is so indecorous that I am seriously advised not to use it, lest it do me harm in Nippon. (Rederded back ad verbum into our maternal speech it gives for its meaning, 'This picture of a phallus costs ten yen.') There is no surety in shifting personal names from one idiom to another.«

41 Sullivan, »Ezra Pound«; Thomas, *The Latin Masks*; Hooley, *The Classics in Paraphrase*; Davidson, *Ezra Pound and Roman Poetry*; Marinčič, »Lie quiet, Divus«.

42 Prevod je tako dobeseden, da dosledno reproducira tudi besedni red izvirnika in npr. celo členico *de* vztrajno prevaja z *autem*: *Iram cane Dea Pelidae Achilles / Pernitiosam: quae infinitos Achivis dolores inflixit / Multas autem fortem animas inferis misit / Heroum, ipsos autem laniamenta fecit canibus / Avibusque omnibus*.

ἔχοντες, etc. And nos in line 53 is unnecessary. The point is that Divus' Latin has, despite these wems, its quality; it is oven singable, there are constant suggestions of the poetic motion; it is very simple Latin, after all, and a crib of this sort may make just the difference of permitting a man to read fast enough to get the swing and mood of the subject, instead of losing both in a dictionary.⁴³

V nekromantskem obredu, ki ga Pound uprizori v *Cantos* I se Homer spet enkrat vrača iz onostranstva otvarjat nova poglavja v zahodni književnosti:

And I stepped back,
 And he strong with the blood, said then: "Odysseus
 "Shalt return through spiteful Neptune, over dark seas,
 "Lose all companions." And then Anticlea came.
 Lie quiet Divus. I mean, that is
 Andreas Divus, In officina Wecheli, 1538, out of Homer.
 And he sailed, by Sirens and thence outward and away
 And unto Circe,
 Venerandam,
 In the Cretan's phrase, with the golden crown, Aphrodite,
 Cypri munimenta sortita est, mirthful, orichalchi, with golden
 Girdles and breast bands, thou with dark eyelids
 Bearing the golden bough of Argicida. So that:

Stavek »Lie quiet Divus« ponavadi razlagajo in prevajajo v smislu formule *requiescat in pace*, kot nekolikanj morbidno poigravanje z imenom/psevdonimom *Divus*: »Počivaj v miru, mrtvi bog.« Toda pomen izjave »Lie quiet Divus« je kvečjemu »miruj in bodi tiho, Divus«. Prepričan sem, da je to hotel reči tudi Pound. Pound namiguje na Divovo posvetilno pesem, ki očitno variira Petrarkov in Enijev topos o Homerjevi prikazni.⁴⁴

Divusu se Homer prikaže med ustvarjalno krizo. Simptom le-te je nespečnost. Nato ga Homer spodbudi k prevajalskemu delu (4 r.):

Dum mecum haec, pigris Somni Deus affuit alis,
 Vrentes pellens aegro de pectore curas:
 Sed mulcere suis mentem et praecordia donis
 Non potuit, semperque mei pars optima sursum
 ipsa ferebatur, *suavi nec victa sopore est*.
 Sed mihi tunc summus vatum *divinus Homerus*,
Qualis erat quondam cum bella horrenda canebat, [cf. Ennio, Virgilio, Petrarca, v. s.!]
 obtulit, et talem sacro dedit ore loquelam ...

43 Pound pri Eliot, *Literary Essays of Ezra Pound*, 264.

44 Posvetilno pesem je v slovenščino v celoti prevedel Gantar, *Andreas Divus*.

Medtem ko sem se sam s sabo tako pogovarjal, se je na lenih krilih približal bog sna, da bi iz bolnega srca pregnal žgoče skrbi. Toda s svojimi darovi ni mogel pomiriti misli in srca. Najboljši del mojega bitja se je dvigoval navzgor *in ga sladki spanec ni premagal*. Tedaj pa se mi je prikazal najvišji med pevci, *božanski Homer*, kakršnen je bil nekoč, ko je pel o strašnih vojnah, in iz svetih ust izpustil tele besede ...

Enij je sanjal »resnične« sanje; Cicero je pojav racionaliziral kot učinek »ostankov dneva«; Petrarka je Enija upodobil, kako na prizorišču vojne s Hanibalom ubeseduje svoje lastno srečanje s Homerjem. Divus očitno izhaja iz Petrarke, vendar njegovo domislivo variira še naprej: njegova »resnična« vizi-ja se rodi iz *nespečnosti*. Še več, Homer njegovo stanje najprej diagnosticira kot stanje letargije, nato pa v to stanje terapevtsko poseže z nalogo, ki bo porodila latinski »simulaker« homerskega besedila *v obliki dobesednega prevoda*. A kljub šolskemu značaju bo lahko to delo Homerju v »latinskem« svetu pridobilo večno slavo (5 v.):

Fac totum relegar latio sermone per orbem:
Tu vero coelum, magnamque merebere laudem.

Napravi, da me bodo v jeziku Lacija brali po vsej zemeljski obli. Sam pa si boš prislužil nebo in veliko slavo.

Pomen Poundovega skrivnostnega »Lie quiet Divus« je potemtakem tale: Divova knjiga, latinski simulaker homerskega besedila, ne zmore mirovati in molčati.⁴⁵ Nervozno se premetava in govori, podobno kot »govoreče mize« s spiritističnih seans. Ne gre le za metaforo prebujajoče se pesniške inspiracije; gre za pravi nekromantski obred.

Kot je znano, je Pound v Properciju videl rudimentarnega prazračetnika *ante litteram* svojih programskih zamisli o »imagizmu« in »vorticizmu«.⁴⁶ V Divusu je očitno prepoznal modernista, ki ni rudimentaren, temveč prej radikalen. To je vsekakor plod nesporazuma. Vendar gre za ustvarjalni nesporazum, ki se mu Pound zavestno vdaja.

Divusov Homer je parafraza brez posebne literarne vrednosti. Suženjsko sledi celo besednemu redu izvirnika. Morda Pound zato pravi »out of Homer«: prevod ni narejen *po* grškem izvorniku, temveč je iz njega malodane nasilno »iztrgan«. Izvorniku nas približa do take mere, da nujno ustvarja učinek potujitve. Po drugi strani pa semantično in estetsko brezno, ki se na ta način

45 Tudi Kahane, »Blood for Ghosts?«, 816, izhaja iz takega razumevanja; stavek razlaga kot *self-interfering pattern* v duhu teorije govornih dejanj, vendar ob tem zanemarljivo možnost, da gre za namig na posvetilno pesem.

46 Gl. Benediktson, *Propertius*.

odpira, na protisloven način ustvarja vtis bližine – vendar ne toliko z grškim izvirnikom kot z jezikom moderne poezije.⁴⁷

Marko Marinčič
Univerza v Ljubljani
marko.marincic@ff.uni-lj.si

BIBLIOGRAFIJA

- Benediktson, Th. *Propertius: Modernist Poet of Antiquity*. Carbondale in Edwardsville, Ill: Southern Illinois University Press, 1989.
- Bernardo, A. S. *Petrarch, Scipio and the Africa: The Birth of Humanism's Dream*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962.
- Blänsdorf, J. »Petrasca lateinische und italienische Dichtung am Beispiel der Ep. metr. I 6 und der Canzone 129.« V: *Worte, Bilder, Töne: Studien zur Antike und Antikerezeption Bernhard Kytzler zu Ehren*, ur. R. Faber in B. Seidensticker, 231–243. Würzburg: Königshausen und Neumann, 1996.
- Blumenberg, H. *Aspekte der Epochenschwelle: Cusaner und Nolaner*. Berlin: Suhrkamp, 1976.
- Botley, P. *Latin Translation in the Renaissance: The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- _____. »Learning Greek in Western Europe 1396-1529: Grammars, Dictionaries and Student Texts.« In: *Literacy, Education and Manuscript Transmission in Byzantium and Beyond*, ur. C. Holmes in J. Waring, 199–223. Leiden: Brill, 2002.
- Brelich, A. »The Place of Dreams in the Religious World Concept of the Greeks.« V: *The Dream and Human Societies*, ur. G. E. Grunebaum in R. Caillois, 193–301. Berkeley: University of California Press, 1966.
- Brownlee, K. »Power Plays: Petrarch's Genealogical Strategies.« *Journal of Medieval and Modern Studies* 35 (2005): 467–488.
- Davidson, P. *Ezra Pound and Roman Poetry*. Amsterdam: Rodopi 1995.
- Eliot, T. S., ur. *Literary Essays of Ezra Pound*. London: Faber & Faber, 1954.
- Elwert, W. Th. »Vergil und Petrarca.« *WJA* 8 (1982): 117–127.
- Friedrich, W.-H. »Ennius-Erklärungen.« *Philologus* 97 (1948): 277–301.
- Gantar, K. »Andreas Divus iz Kopra, prevajalec Homerja.« V: *Pobežin in Štoka, Divina*, 19–26 (prvič izšlo: *Zgodovinski časopis* 24 (1970): 273–78).
- Gigon, O. »Lukrez und Ennius.« V: *Lucrece*, ur. O. Gigon, 167–191. Vandoeuvres-Genève: Fondation Hardt, 1978 (Entretiens Fond. Hardt 24).
- Hardie, P. R. *The Epic Successors of Virgil: A Study in the Dynamics of a Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- _____. *Virgil's Aeneid: Cosmos and Imperium*. Oxford: Clarendon Press, 1986.

47 Grobi zametki tega članka so bili v italijanski in nemški različici predstavljeni na simpoziju *Vivendo vincere saecula: ricezione e tradizione dell'antico*, ki ga je na Univerzi v Trstu organiziral Marco Fernandelli (29.–31.1.2020), in na delavnici *Kommunikation mit dem Jenseits: Von der antiken Literatur bis zur modernen Kinder- und Jugendliteratur*, ki jo je na Humboldtovi univerzi v Berlinu priredila Darja Šterbenc Erker (19.–20.9.2019). Pričujoče besedilo je nastalo kot del projekta ARRS *Imperij in preobrazba žanrov v rimski književnosti*, J6-2585.

- Heubeck, A. in A. Hoekstra. *A Commentary on Homer's Odyssey*, 2. zv.: Books 9–16. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Hinds, S. *Allusion and Intertext: Dynamics of Appropriation in Roman Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Hooley, D. M. *The Classics in Paraphrase: Ezra Pound and Modern Translators of Latin Poetry*. Selinsgrove in London: Susquehanna University Press in Associated University Presses, 1988.
- Huss, B. in G. Regn, ur. »Petarcaras Rom: Die Geschichte der Africa und das Projekt der Renaissance.« V: *Francesco Petrarca: Africa*, 2. zv., 2: 161–199. Mainz: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 2007 (angleška različica »Petrarch's Rome: The History of the Africa and the Renaissance Project«, *Modern Language Notes* 124 (2009): 86–102).
- Kahane, A. »Blood for Ghosts? Homer, Ezra Pound, and Julius Africanus.« *New Literary History* 30 (1999): 815–36.
- Kambylis, A. *Die Dichterweihe und ihre Symbolik: Untersuchungen zu Hesiodos, Kallimachos, Properz und Ennius*. Heidelberg: Carl Winter, 1965.
- Klecker, E. »Vergilimitation und christliche Geschichtsdeutung in Petarcaras Africa.« *WS* 114 (2001): 645–676.
- Marinčič, M. »Grška mitologija pri Staciju: Dante, Harold Bloom in meje politične psihologije.« V: *Grčija skozi rimske oči v dobi cesarstva: tematska številka ob trideseti obletnici smrti Milana Grošlja*, ur. Nada Grošelj, 189–215. Keria 12.1. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- _____. »Lie quiet, Divus: Homerska prerojenja in rojstvo modernizma iz duha latinske preparacije.« V: *Pobežin in Štoka, Divina*, 31–51.
- _____. »Der 'orphanische' Bologna-Papyrus, die Unterweltsbeschreibung im *Culex* und die lukrezische allegorie des Hades.« *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 122 (1998): 55–59.
- _____. »Pesniška samoposvetitev in *translatio imperii*: Enij, Vergilij, Petrarka, Prešeren.« V: *Kulturni svetniki in kanonizacija*, ur. M. Dovič, 93–104. Ljubljana: ZRC SAZU, 2016.
- _____. »Prvi 'Slovencev uskok': Vergerij mlajši, ilirizem in turško vprašanje.« *Stati inu obstatu* 15.29 (2019): 127–154.
- _____. »Vergerij mlajši in Primož Trubar: latinski humanizem in slovenska reformacija.« *Primerjalna književnost* 41.2 (2018): 77–98.
- Martellotti, G. »Petrarca e Silio Italico: Un confronto impossibile.« V: *Miscellanea Augusto Campana*, 2. zv., ur. R. Avesani, M. Berengo in G. Billanovich, 2: 489–503. Padova: Antenore, 1981.
- Murphy, S. *The Gift of Immortality: Myths of Power and Humanist Poetics*. Madison, N.J.: Fairleigh Dickinson University Press, 1997.
- Pizzani, U. »Ennio e il destino delle anime.« *Rudiae* 6 (1994): 39–81.
- Pobežin G. in P. Štoka, ur. *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2016.
- Schaffenrath, F. »Petrarca in Africa: Selbstbezüge in Petarcaras Africa-Epos.« *Humanistica Lovaniensia* 54 (2005): 49–62.
- Seagraves, R.W.A. *The Influence of Vergil on Petrarch's Africa*. Diss. Columbia University, 1976.
- Skutsch, O. *The Annals of Quintus Ennius*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
- Sowerby, R. »The Homeric Versio Latina.« *ICS* 21 (1996): 161–202.
- Suerbaum, W. »Ennius bei Petrarca: Betrachtungen zu literarischen Ennius-Bildern.« V: *Ennius*, ur. O. Skutsch, 293–347. Vandoeuvres-Genève: Fondation Hardt, 1972 (Entretiens Fond. Hardt 17).

- _____. »*Poeta laureatus et triumphans*: Die Dichterkrönung Petrarca und sein Ennius-Bild.« *Poetica* 5 (1972): 293–328.
- Sullivan, J. P. »Ezra Pound on Classics and Classicists.« *Arion* 3 (1964): 9–22.
- _____. *Ezra Pound and Sextus Propertius: A Study in Creative Translation*. London: Faber & Faber, 1964.
- Thomas, R. *The Latin Masks of Ezra Pound*. Ann Arbor: UMI Research Press, 1983.
- Visser, T. *Antike und Christentum in Petrarca's Africa*. Tübingen: Narr, 2005.
- Waszink, J. H. »The Proem of the *Annales* of Ennius.« *Mnemosyne* 3 (1950): 215–240.
- Wilkins, H. »The Coronation of Petrarch.« *Speculum* 18 (1943): 155–197.

IZVLEČEK

Enij je v uvodnem prizoru svojih *Analov* opisal sanjsko vizijo, v kareri ga je Homer proglasil za svojo reinkarnacijo. Ker je pesnitev verzificirana rimska zgodovina, je simbolno sporočilo Enijeve pretenciozne domislice očitno povezano z imperialistično politiko rimske države v Sredozemlju v prvi polovici 2. stoletja pr. Kr. Enij je svojo literarno ambicijo povezal z razvojem Rima v svetovno velesilo in latinščine v kulturno relevanten mednarodni jezik. Petrarka je po Eniju povzel topos Homerja kot duhovnega vodnika latinskih pesnikov, ki si lastijo »imperialno« poslanstvo, in upodobil Enija kot literarni lik, ki si na prizorišču vojne zoper Hanibala *izmisli* svoje srečanje s Homerjem; ta mu prerokuje Petrarkovo *Afriko* in novo ero latinske literature. Članek opredeli Petrarkov prispevek k reinveciji latinske zgodovinske epike kot glasnice političnega in literarnega imperializma, nato pa se posveti dvema zanimivima točkama v poznejši usodi toposa: Andreasu Divusu, avtorju prvega tiskanega prevoda homerskih pesnitev, in Ezri Poundu, ki je v Divusu prepoznal enega od praočetov pesniškega modernizma *ante litteram*.

Ključne besede: prevodi Homerja, rimski imperij, neolatinska književnost, Kvint Enij, Petrarca, Andreas Divus, Ezra Pound

ABSTRACT

The Latin *res publica litterarum* under the Auspices of Divine Homer: Ennius, Petrarch, and Some Other Poetic Investitures

In the initial scene of his *Annales*, Ennius recounted a dream vision in which Homer declared him to be his reincarnation. Since the poem is a history of Rome in verse, the symbolic message of this pretentious claim is clearly related to the imperialistic politics of the Roman state in the Mediterranean during

the first half of the 2nd century BC. Ennius linked his own literary ambition to the prospects of Rome as a world power and of Latin as an international language of culture. Petrarch took up the topos of Homer as a spiritual guide of Latin poets claiming to an 'imperial' mission and staged Ennius as a literary character who *invents* on the battlefield of the war against Hannibal his encounter with Homer as a prophet of Petrarch's *Africa* and of a new era of literature in Latin. After an appraisal of Petrarch's reinvention of historical epic in Latin as a vehicle of political and literary imperialism, the article outlines two further significant moments of the later development of the topos: Andreas Divus, the mysterious author of the first printed translation of Homer, and Ezra Pound who saw Divus as one of the fathers of modern poetry *ante litteram*.

Keywords: translation of Homer, Roman Empire, Neolatin literature, Quintus Ennius, Petrarch, Andreas Divus, Ezra Pound